

BRANLY - NOWA IDEA FORMOWANIA PRZESTRZENI – NA TLE TWÓRCZOŚCI JEAN NOUVEL’A

OUAI BRANLY - NEW IDEA OF DESIGNING THE SPACE
– ON THE BACKGROUND OF THE WORK BY JEAN NOUVEL

Jan Kurek

Dr hab. inż. arch.

Politechnika Krakowska
Wydział Architektury
Instytut Projektowania Budowlanego

STRESZCZENIE

W projekcie formowania przestrzeni nowego muzeum Nouvel sięgnął do doświadczeń i koncepcji projektu budynku paryskiej galerii Fundacji Cartier. W obu przypadkach głównym przesłaniem ideowym projektów było wykreowanie nowego typu przestrzeni, z maksymalnym wykorzystaniem szkła i zieleni. Nouvel nie podejmuje dialogu z otaczającą dziewiętnastowieczną zabudową, tylko działa prawem kontrastu – usuwając bariery między wnętrzem a zurbanizowanym już otoczeniem. Filozofia architektury Nouvela związana jest z pojęciem dematerializacji, którą definiuje jako sprawienie, że budynek w pewnym sensie zanika, albo tworzy zanikający punkt. Jego celem jest zamazanie granicy pomiędzy materialnością i niematerialnością, pomiędzy obrazem, a rzeczywistością. Jeśli efekty jego twórczości nas poruszają i zaczynamy o niej dyskutować – to znak, powraca nasze zainteresowanie i zaciekawienie otaczającym nas światem.

Słowa kluczowe: Nouvel, Muzeum Branly, filozofia przestrzeni.

ABSTRACT

In project of new museum area, Nouvel reached for experiences from gallery for the Fondation Cartier in Paris. In both cases the main concept was to create a new type of space, with maximum usage of glass and green area. That is why Nouvel did not 'conduct a dialogue' with neighbouring buildings from 19th century. He used a contrast between existing surrounding area and his projects. The philosophy of Nouvel's architecture is connected with the term of dematerialisation. The way to achieve this state is to create a 'building which disappears'. Nouvel claims that his aim is to blur the boundary between materiality and immateriality, between idea and reality. If the results of his designing move us deeply and we begin to discuss about it – it is a sign, that we can still become interested in our world.

Key words: Nouvel, Brandly Museum, philosophy of space.

*Architektura to zawsze tymczasowa modyfikacja przestrzeni miasta, krajobrazu
- myślimy, że to jest trwałe, ale pewności nigdy nie mamy...*

Jean Nouvel

WSTĘP

Quai Branly to nazwa nadsekwańskiego bulwaru, przy którym, w sąsiedztwie wieży Eiffla, powstało najnowsze paryskie muzeum sztuki¹. W odróżnieniu jednak od dotychczas panujących mód w światowej architekturze, nie jest ono „poświęcone”, coraz bardziej nie-dookreślonej i kontrowersyjnej dziś, sztuce nowoczesnej, której częścią są zwykle również same budynki wystawiennicze.

Autorem Muzeum Branly², poświęconego głównie prezentacji sztuki pierwotnej (prymitywnej, ludowej, sztuki Człowieka) i cywilizacji Afryki, Oceanii, i Ameryk, jest niezwykle ambitny, czołowy architekt przełomu XX/XXI wieku³ – wielki Galijczyk, Francuz Jean Nouvel.

Ryc. 1. Paryż, Centrum Kultury Świata Arabskiego (Institut du Monde Arabe), projekt J. Nouvel (1981-1987). Źródło: foto autor.

Fig. 1. Paris, Arab World Institute by J. Nouvel 1987. Source: photo by author.

Jaques Chirac, jak każdy szanujący się prezydent francuski zadbał o to by w panoramie stolicy pozostawić widomy znak swego panowania. Choć nie jest to obiekt tak rozpoznawalny jak Wieża Eiffla, futurystyczne (początkowo) Centrum Pompidou, piramida w Luwrze, Wielki Łuk na La Defence, czy Biblioteka Narodowa, to przecież wzbudza nie mniej emocji – zwłaszcza we Francji będącej dziś wspólnym domem także dla przedstawicieli kultur pozaeuropejskich. Intencją prezydenta, przeciwnika ekspansji kultury zachodniego i amerykańskiego kulturowego imperializmu, było danie silnego humanistycznego przesłania wspierającego różnorodność i międzykulturowy dialog. Pomagać w tym ma ponad

¹ Wielki orędownikiem budowy muzeum, ostatecznie decydującym o wyborze projektu konkursowego w 1999 roku do realizacji był ówczesny (1995-2007) prezydent Francji Jacques Chirac.

² Początkowo miało się nazywać Muzeum Sztuk Pierwszych. Z nazwy tej jednak zrezygnowano – chodziło o to by uniknąć pewnego poczucia wyższości zawartego w terminie sztuki pierwsze oraz pewnej pejoratywności terminu: sztuki prymitywne.

³ Wojciech Leśnikowski (m.in. profesor Uniwersytet w Cansas i Uniwersytetu Paryskiego) uważa Nouvela za najlepszego z żyjących dziś architektów.

3.5 tys. wystawianych eksponatów i 300 tys. obiektów przechowywanych w muzealnych magazynach – częściowo prezentowanych przez szklane ściany w centrum części komunikacyjnej. Nouvel, autor innej ważnej realizacji paryskiej – Instytutu Kultury Świata Arabskiego (1981-1987) – także usytuowanego przy bulwarze i nadbrzeżu Sekwany, dzięki ostatecznemu wyborowi dokonанemu przez prezydenta Chiraca, dostał tu kolejną szansę realizacji autorskiej koncepcji kreowania przestrzeni w samym sercu stolicy, blisko słynnej wieży, dziełem sławiącym również jego mecenasa.

PRZESTRZEŃ BEZ BARIER

W projekcie formowania przestrzeni nowego muzeum Nouvel sięgnął do doświadczeń i koncepcji podjętych wcześniej w projekcie budynku paryskiej galerii Fundacji Cartier⁴. W obu przypadkach głównym przesłaniem ideowym projektów było wykreowanie nowego typu przestrzeni, z maksymalnym wykorzystaniem szkła i zieleni. Dlatego też Nouvel nie podejmuje dialogu z otaczającą dziewiętnastowieczną zabudową, tylko działa prawem kontrastu – pod pretekstem usuwania dotychczasowych barier między wnętrzem a zurbanizowanym już otoczeniem.

Ideą projektu budynku fundacji Cartier była totalna mobilność przestrzeni wystawienniczej i jej integracja z otoczeniem. Szkielet nośny jest obudowany szklanymi taflami, wewnętrzne przegrody zmienne, a przestrzeń wewnętrzna (?) aranżowana jest dodatkowo rozwijanymi (lub zwijanymi) roletami. Całość zanurzona jest w zewnętrznym parku i „odgrodzona” od wielkomiejskiej ulicy kilkukondygnacyjną szklaną ścianą. Ściana ta w części środkowej ma szczelinę wejściową – „bramę”, w której obchodzi się zachowany 200-letni libański cedr posadzony przez Chateaubrianda⁵. Kilka szklany „skór” pozwalających przejrzeć strukturę budynku wraz z jej, czasem wstydliwymi, technologicznymi „wnętrznosciami” dają w efekcie swoiste zabutelkowanie przestrzeni – eleganckie opakowanie tajemniczości, sekretności uwięzionego w szkłe ogrodu. Nie jest to jednak ów bajkowy „tajemniczy ogród” – wzrokowy kontakt z ulicą niweluje ten zamiar, sprowadzając rzecz całą do przestrzennej materiałowo-technologicznej żonglerki jej kreatora.

Ryc. 2. Paryż, budynek fundacji Cartier, proj. Jean Nouvel 1994. Źródło: foto autor

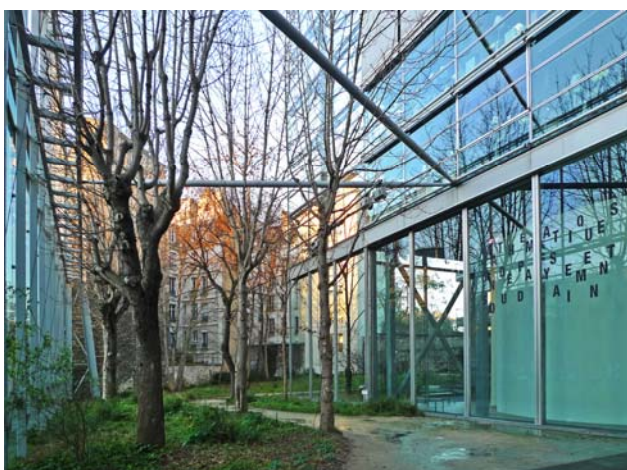
Fig. 2. Paris, Fondation Cartier by J. Nouvel (1994). Source: photo by author

⁴ Jean Nouvel, Emanuel Cattani et Associés – Fondation Cartier pour l'Art Contemporain, 261 boulevard Raspail, 75014 Paris.

⁵ François-René de Chateaubriand (1768-1848), francuski pisarz, polityk i dyplomata.

Ryc. 3. Paryż, budynek Fundacji Cartier, proj. Jean Nouvel 1994. Źródło: fot. autor
 Fig. 3. Paris, Foundation Cartier by J. Nouvel (1994). Source: photo by author

Ryc. 4. Paryż, budynek fundacji Cartier, wewnętrzny ogród, proj. Jean Nouvel 1994. Źródło: fot. Autor.
 Fig. 4. Paris, Foundation Cartier – internal garden, by J. Nouvel (1994). Source: photo by author.

Ryc. 5. Paryż, budynek fundacji Cartier, wewnętrzny ogród, projekt Jean Nouvel 1994. Źródło: www.fondation.cartier.com.
 Fig. 5. Paris, Cartier Foundation – internal garden, project by J. Nouvel (1994). source: www.fondation.cartier.com

Koncepcje projektowe gmachu fundacji Cartiera były odważnym połączeniem akademickiego ćwiczenia na temat architektury biurowej i nowatorskich pomysłów⁶, wykorzystujących nowe technologie budowlane – to również realizacja idei integracji funkcjonalnych kubatur z ogrodowo-parkowym otoczeniem.

Niewątpliwie w projekcie Galerii Cartier Nouvel, w pełni i w czystej postaci, zrealizował wizję, w pewnym sensie niematerialnego formowania, kreowanej przez siebie przestrzeni

⁶ Błoński P., *Jean Nouvel laureatem Pritzкера, lw:/ Architektura*, www.rfi.fr.

– nawet dla zmiennej i elastycznej funkcji. Znaczący przedmiot i samego autora twierdzą, iż jest to produkt czystego geniuszu o typowej, Nouvelowskiej potędze wyrazu⁷. Jednocześnie i formalnie „silna” jest strefa wejściowa z drzewem, będącym tu głównym chyba elementem organizującym całą przestrzeń⁸.

ARCHITEKTURA POMYSŁÓW I... ZMYŚLÓW

W odróżnieniu od znacznie jednak mniejszej galerii Cartier, projekt Muzeum Branly nie osiągnął już takiego stopnia jednoznaczności koncepcji uformowania przestrzennego i takiej siły wyrazu. Niewątpliwie Nouvel zmuszony był tu do respektowania szeregu wymogów związanych z potrzebami ekspozycji zbiorów muzealnych (z łagodzeniem szkodliwego wpływu światła na niektóre materiały i barwniki) oraz z ich przechowywaniem. Niesłychanie trudny był tu także kontekst – bliskie sąsiedztwo XIX-wiecznej haussmannowskiej⁹ zabudowy oraz ruchliwego nadrzecznego bulwaru.

Ryc. 6. Paryż, Muzeum Branly, widok z wieży Eiffla. Źródło: www.flickr.com/philippecottier

Fig. 6. Paris, Quai Branly Museum, view from Tour Eiffel. Source: www.flickr.com - philippecottier

Interesujące jest, co przesłankach i idei projektu mówił sam autor tego, odbiegającego od schematów obiektu¹⁰: *Pierwszym wyznacznikiem były same eksponaty, (...)Ale nie chciałem stwarzać jakiegoś olbrzymiego mrocznego sejfów. Cała zabawa polegała więc na tym,*

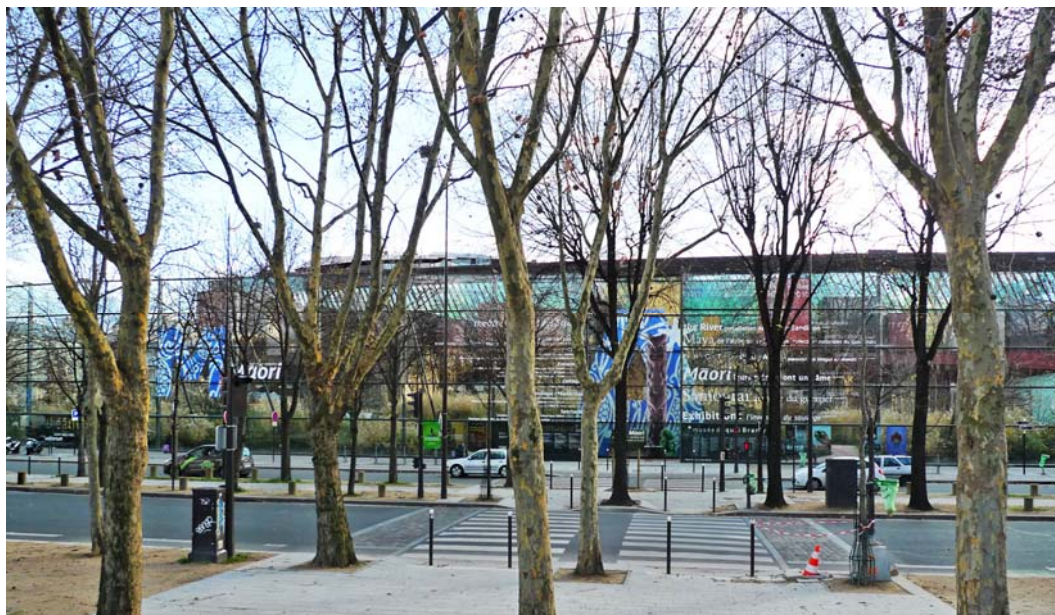
⁷ Z wypowiedzi (korespondencji z autorem) prof. Wojciecha Leśnikowskiego – projektanta, wykładowcy i badacza architektury.

⁸ Wg. arch. Anny Sołtysik – w rozmowie z autorem.

⁹ Baron Georges Haussmann (1809-1891) – urbanista francuski, wyburzył i przebudował w Paryżu kilka dzielnic, realizując nowe arterie komunikacyjne i parki oraz tysiące nowych budynków. /za: Wikipedia/

¹⁰ Z rozmowy z Jean Nouvelem na antenie RFI, /w:/ Błoński P., Otwarcie Muzeum Branly, www.rfi.fr.

żeby utrzymać jakąś przefiltrowaną obecność Paryża, żeby światło przenikało do wnętrza. (...) Wibracja paru promieni słonecznych stwarza efekt przestrzenny, który – mam nadzieję – wprowadza atmosferę duchowości, o którą mi chodziło. (...) Zabawa polegała na tym żeby grać na braku wyraźnych granic między nimi, na wzajemnych odbiciach, refleksach światła, trzeba było tak opracować serigrafia ich struktury, by nie narzucały się, a postumenty czy podstawy zaprojektować na tyle dyskretne i abstrakcyjne, by ekspozycje pozostawały same we wzajemnym dialogu. (...) Architekturę tworzy się z myśli, z pomysłów, no i ze zmysłów. Katastrofa architektury współczesnych miast bierze się stąd, że najczęściej zaczyna się od reguł funkcjonalistycznych odziedziczonych po XX-tym wieku, że mówi się o sieciach, o zagęszczeniu, koniecznie równomiernym, o stereotypowych programach... To się zmieni dopiero, gdy zaczynać się będzie od reguł zmysłowości, od refleksji nad kolorem na przykład, nad urozmaiceniem form, nad odbłaskami, nad naturą gatunków w pejzażu. I wtedy funkcja się dostosuje... W każdym razie architektura, tak jak muzyka, musi przekazywać wrażenia i emocje.

Ryc. 7. Paryż, Muzeum Branly, widok od strony bulwaru nad Sekwaną. Źródło: foto autor.

Fig. 7. Paris, Quai Branly Museum, view from Quai Branly. Source: photo by author.

Zasadniczym elementem zespołu budynków muzeum jest przestrzeń ekspozycyjna zawarta w poziomej bryle wyniesionej na masywnych corbusierowskich słupach ponad połaďowaną, dwuhektarową powierzchnię zorganizowanej zieleni parkowej. Niewątpliwie nasuwa się tu na myśl skojarzenie z tzw. jednostką marsylską, innym spód budynku przypomina podniebienie zadaszania kolejowego peronu lub przemysłową wiatę¹¹. Być może ta pewna niezgrabność form ma źródło w skomplikowanej geometrii i technologiczności, co skutkowało poważnymi komplikacjami strukturalnymi i rozwiązaniami detalu – dramatycznie podnoszącymi koszty realizacji całości¹². Znajdując się pod główną bryłą muzeum mamy też dziwne i niepokojące wrażenie, że nad nami majestatycznie kroczy,

¹¹ Wg. opinii arch. Anny Sołtysik – w rozmowie z autorem.

¹² Zdaniem Wojciecha Leśnikowskiego w tym leży przyczyna „taniaści” wyglądu budynku, będącej efektem późniejszego ratowania zaplanowanego budżetu budowy. Także nadmierna – afrykańska – dekoratywność elewacji, z serią „pudełek” przeznaczonych dla ekspozycji, spowodowała komplikacje i zatłoczenie wystawiennicze we wnętrzu. /w:/ korespondencja z autorem/

na masywnych łapach, jakiś prehistoryczny gad, trawiący w swych trzewiach korzenie naszej cywilizacji...

Przyziemie to strefa wejściowa, mieszcząca także sale zebrań oraz salę kinową i teatralną. Stąd – z obszernego hallu zwiedzający długą, wijącą się rampą z wolna wznoszą się i zanurzają się w klimat mrocznej, ale i niezwykle barwnej duchowości i wyrastającej z niej sztuki... Spiralna rampa znana jest już z muzeum Guggenheima (1959) F.L. Wrighta, ale mnie bardziej odpowiada analogia z podobnie – funkcjonalnie i przestrzennie – formowanym wejściem do wnętrza skrywającego, olśniewające dynamiką, barwą i hiperrealistycznym sztafażem, dzieło Jana Styki i Wojciecha Kossaka – Panoramę Raclawicką. Nawiasem mówiąc, budynek z ekspozycją Panoramy dziś stopniowo zarasta zielenią. I tu znów trzeba zauważyć, iż podobnie jak to miało miejsce w galerii Cartier, tak i w tym porównaniu wypada lepiej obiekt mniejszy i bardziej zwarty – we Wrocławiu.

Ryc. 8. Muzeum Branly, widok z ogrodu. Źródło: foto autor.

Fig. 8. Quai Branly Museum, view from garden. Source: photo by author.

Ryc. 9. Muzeum Branly, rampa wejściowa. Źródło: foto autor.

Fig. 9. Quai Branly Museum, entrance ramp. Source: photo by author.

Ryc. 10. Muzeum Branly, widok z ogrodu. Źródło: foto autor.

Fig. 10. Quai Branly Museum, view from garden. Source: photo by author.

PRZESTRZEŃ NOWYCH EKOSYSTEMÓW

Kolejnym problemem stojącym przed Nouvelem było powiązanie zespołu Muzeum z haussmannowskimi kamienicami sąsiednich dwóch ulic. Z zadania tego architekt wybrnął bez zarzutu – z szacunkiem i w nawiązaniu do otoczenia, co doskonale widać patrząc na całość z góry. Łącznikami stały się tu trzy budynki o różnych strukturach i formach, z których ten od strony bulwaru (administracyjny) otrzymał „zieloną” elewację.

Fasada ta – swoisty pionowy ogród została wykonana przez botanika Patricka Blanc, który umieścił na niej 15 tys. roślin 150 gatunków ze stref o umiarkowanym klimacie, z różnych stron świata¹³. W ścianie tej, jak w dywanie, „wycięte” zostały otwory okienne. Ten wielogatunkowy hydroponiczny¹⁴ *Mur Végétal*, zawieszony na specjalnej konstrukcji nośnej, w intencji Blanc’a ma odzwierciedlać zróżnicowanie kultur świata prezentowanych w muzeum.

Ryc. 11. Paryż, Muzeum Branly, zielona ściana przy bulwarze. Źródło: verticalgomardenpatrickblanc.com

Fig. 11. Paris, Quai Branly Museum, green wall by the boulevard. Source: verticalgomardenpatrickblanc.com

Niewątpliwie wprowadzanie zieleni w architekturę i urbanistykę to działanie chwalebne i pożądane – zwłaszcza w miastach duszących się od smogu i braku tlenu. Nouvel czyni to z zapałem nie żałując na to powierzchni zagospodarowywanego terenu i ścian budowli. Zieleń to nie tylko płuca miasta – to element „wygładzający” architekturę i integrujący ją z otoczeniem. Nowe ekosystemy, tworzone przez Nouvela w Paryżu, to nie tylko szansa dla ludzi, ale także dla ptaków i zwierząt – naszych młodszych braci.

EGZOTYCZNA INSCENIZACJA¹⁵ I ARCHITEKTONICZNY KOLAŻ¹⁶

Podsumowując, warto się pokusić o odpowiedź na pytanie: na czym polega fenomen artystyczny Nouvela, nagrodzonego w 2008 roku prestiżową nagrodą Pritzкера¹⁷?

¹³ Welazquez L., *Musée du quai Branly*, www.greenroofs.com.

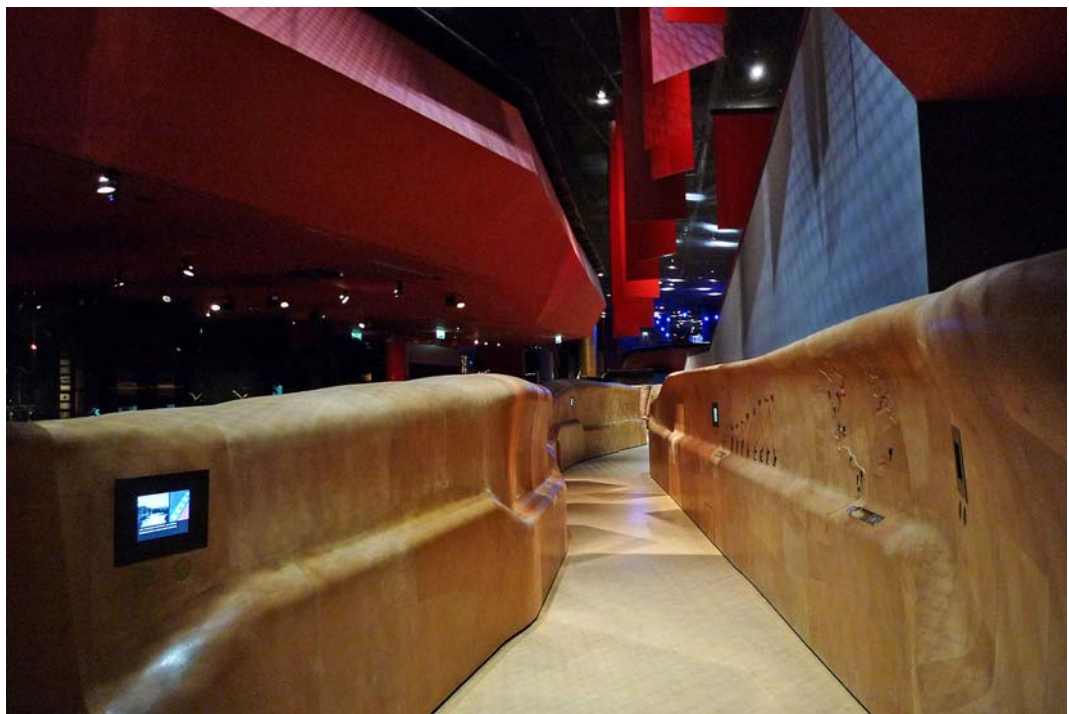
¹⁴ Hydroponika – uprawa roślin bez ziemi, na specjalnym, obojętnym chemicznie granulacie. System *Mur Végétal* opatentowano już kilkanaście lat temu.

¹⁵ Określenia tego użyła p. Bernice Kartofel – przewodnicząca Narodowej Rady Muzeów Australii, na sympozjum w Sydney, dodając, że jest to regresywne muzealnictwo i prezentacja tubylczej sztuki w roślinnym środowisku. *Iza: / Musée du quai Branly*, www.wikipedia.

¹⁶ Z fr. collage – technika artystyczna polegająca na formowaniu kompozycji z różnych materiałów i tworzyw.

¹⁷ Doroczna nagroda, ustanowiona w 1979 roku,

W uzasadnieniu przyznania nagrody Jury napisało: *Od ponad 30 lat Jean Nouvel wytycza dla dialogu architektury i praktyki nowe granice. Jego dociekliwy i elastyczny umysł skłania Go by podejmować ryzyko w każdym z projektów, które, bez względu na osiągnięty sukces, niezwykle rozszerzają „język” współczesnej architektury*¹⁸. Niewątpliwie więc twórczość Nouvela to nieustanny, bezkompromisowe poszukiwanie nowych idei i stałe przesuwanie granic akceptowalnych norm.

Ryc. 12. Muzeum Branly, wewnętrzna rampa komunikacyjna. Źródło: foto autor.

Fig. 12. Quai Branly Museum, internal communication ramp. Source: photo by author.

Filozofia architektury Nouvela związana jest z pojęciem dematerializacji, którą Francuz definiuje jako zabieg polegający na sprawieniu, że budynek w pewnym sensie zanika, albo tworzy zanikający punkt. Nouvel twierdzi, że *jego celem jest zamazanie granicy pomiędzy materialnością i niematerialnością, pomiędzy obrazem, a realnością*¹⁹.

Niewątpliwie duży wpływ na architektoniczną twórczość Nouvela ma fakt, że wiele lat pracował jako scenograf – stąd opinie o teatralności jego architektury. Jego zdaniem: *Wznosić budynek oznacza przewidzenie i wyszukanie takich efektów i kontrastów, które wykreują następujące po sobie przestrzenie, przez które będzie się przechodzić*²⁰. Scenografia jest dla niego relacją między obiektami, czyli jest nieodłączną cechą architektury.

W Muzeum Branly odnosimy wrażenie, że jego formy łączą się jakby przypadkowo, tworząc zdumiewający kolaż – rodzaj pathworku²¹, zszywanego w ostateczną wielką całość. Sytuuje to uzyskaną docelowo formę pomiędzy architekturą europejską a różnorodnością sztuki prymitywnej – pierwotnej.

¹⁸ Orland A., *French Architect Wins Pritzker Prize*, New York Times, www.nytimes.com.

¹⁹ Jean Nouvel, prezentacja laureata nagrody, www.sztuka-architektury.pl.

²⁰ Jean Nouvel, prezentacja laureata nagrody, op. cit.

²¹ Zwany także *quilt*em (pikowaniem) – to zszywanie z małych kawałków tkanin płaszczyzn większych rozmiarów.

Jeśli efekty twórczości Nouvela nas poruszają i zaczynamy o niej dyskutować – to znak, że powraca nasze zainteresowanie i zaciekawienie otaczającym nas światem.

Ryc. 13. Paryż, Muzeum Branly, nocny widok ogrodu. Źródło: foto autor

Fig. 13. Quai Branly Museum, view from garden by night. Source: photo by author

Ryc. 14. Muzeum Branly, Wnętrze. Źródło: foto autor

Fig. 14. Quai Branly Museum, interior. Source: photo by author

Ryc. 15. Paryż, Muzeum Branly, szklana ściana przy bulwarze nocą. Źródło: foto autor
Fig. 15. Paris, Quai Branly Museum, glass-wall by the boulevard at night. Source: photo by author

Ryc. 16. Mali mieszkańcy ogrodu przy Muzeum Branly. Źródło: foto autor.
Fig. 16. Small inhabitants of the Quai Branly Museum garden. Source: photo by author.

Ryc. 17. Paryż, Muzeum Branly, fragment ogrodu. Źródło: foto autor.
Fig. 17. Paris, Quai Branly Museum, part of the garden. Source: photo by author.

OUI BRANLY – NEW IDEA OF DESIGNING THE SPACE – ON THE BACKGROUND OF THE WORK BY JEAN NOUVEL

The author of Quai Branly Museum is one of leading architects in the turn of 20th and 21st century – Frenchman, Jean Nouvel. The permanent collection of this museum, consists of folk arts of Africa, Oceania, Asia, and the Americas.

Although this museum is not as recognizable as the Eiffel Tower, Centre Pompidou, or the Louvre Pyramid and La Defense, but it arouses interest. Especially in France, which is now home for people coming from various ethnic groups.

Nouvel was as well the author of Arab World Institute (1981-1987), which is also situated in center of Paris.

In the project of Quai Branly Museum he reached for experiences from his project of gallery for the Fondation Cartier (1994). Nouvel designed new type of space - maximum usage of glass and the presence of green area. He created 'transparent' architecture.

The idea was to make an open-space building with total mobility of the exhibition space and its integration with the environment. The supporting framework is surrounded by glass-elements and partition walls. The building is located inside a park and separated from the street with high glass-wall.

In the project of gallery for the Fondation Cartier, Nouvel had successfully created transparent, intangible architecture which is flexible inside.

The project of Quai Branly Museum is not as 'clear' as building for the Fondation Cartier. It had to meet art-collection requirements and specific exhibition conditions. The context was also problematic – on one hand the area was surrounded by buildings from 19th century, but on the other hand the area is located by bustling boulevard. Architect got out of this difficult task successfully. He managed to design his museum adequate to localization.

What is so special in Nouvel's architecture? In 2008 he was awarded Pritzker Architecture Prize, which is dedicated to a living architect for significant achievement. The philosophy of Nouvel's architecture is connected with the term of dematerialisation. The way to achieve this state is to create a 'building which disappears'. Nouvel claims that his aim is to blur the boundary between materiality and immateriality, between idea and reality.

The important aspect for him is also 'scenography' – understood as the relation between objects, which is inseparable feature of the architecture.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Błoński P., *Otwarcie Muzeum Branly*, w: www.rfi.fr
- [2] Gallic grandeur, from the Economist print edition, wirednewyork.com
- [3] Lacayo R., Graff J., *Nouvel Vogue*, w: www.time.com
- [4] Ortland A., *French Architect Wins Pritzker Prize*, New York Times, www.nytimes.com
- [5] Welazquez L., *Musée du quai Branly*, www.greenroofs.com

O AUTORZE

Architekt, dr hab. inż. arch., adiunkt w Instytucie Projektowania Budowlanego, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej

AUTHOR'S NOTE

Architect, Assoc. Professor, D.Sc. Ph.D. Cracow University of Technology, Faculty of Architecture, Institute of Construction Design.